

Hvad kan vi - og hvad bør vi redde af fortidens minder?

Diskussion afholdt på Dansk historisk Fællesforenings årsmøde
i Næstved den 1. september 1962, refereret af

Knud Prange

Johan Hvidtfeldt:

Emnet angår os alle, fordi vi på den ene eller den anden måde arbejder med det danske folks fortid. Det er ikke alt fortidigt, menneskene har skabt, der har betydning for historikeren. Vi hverken kan eller skal bevare mindet om enhver lille begivenhed i det enkelte menneskes liv. Der må i museer og arkiver foretages en udvælgelse. Problemet er vel mindst i museerne, da man mange steder har så få levn fra fortiden, at man ikke behøver at overveje en kassation. Det må derimod de fleste lokalhistoriske arkiver, for eksempel hvor det gælder store fotografarkiver. Her kan man ikke gemme alle plader og film, men må finde frem til, hvad der er historisk værdifuldt. Problemet er sikkert mest brændende i statens arkiver. Næst efter at bevare det værdifulde, er kassationer vor vigtigste arbejdsopgave, og løser vi den ikke selv, gør andre det for os. Der findes for eksempel i England en ordning, hvorefter en væsentlig del af kassationerne foretages af administrationen og ikke af arkivernes historisk trænedede og historisk tænkende folk. En rationel kassation må gennemføres i samvirke med administrationen og forudsætter, at der ved tilrettelæggelsen af kontorernes arbejdsform m. m. tages hensyn til fremtidens kassationer. Vi må her planlægge på meget langt sigt, da vi ellers mister kontrollen med udviklingen.

Jeg har beskæftiget mig med, hvad vi bør redde, men emnets første del: hvad kan vi redde, er nok lige så vigtig. Når det gælder fjerne tider, må historikeren nøjes med, hvad der er bevaret, men historie er ikke blot middelalder, men også det, der skete i går. Besættelsestiden er i lige så høj grad historie som årene under Christian 2., og her har vi endnu mulighed for at udspørge de mænd, der var hovedaktører. Historikere har store opgaver, når det gælder den nærmeste fortid. Det er et spørgsmål, om man ikke ved vore historiske institutioner har levet for meget i fortiden og tænkt for lidt på fremtiden. Vi må arbejde med at skabe historisk kildemateriale til brug for fremtiden, og vi må bruge andre midler end dem, vi er vant til. Statsarkiverne skal benytte bånd og film og arbejde i marken for at skabe kildemateriale indenfor deres arbejdsområder, og der er her store, men lidet dyrkede arbejdsmarker for de lokalhistoriske arkiver. Samfundene kan også være med, jeg skal blot pege på det vigtige, at man gennem et planlæggende redaktionsarbejde får betydelige folk på egen til at fortælle om deres liv og virke.

Museerne arbejder jo allerede med at skabe materiale til fremtiden. Hovedopgaven er imidlertid at bevare de ting, menneskene har lavet, men svigter museerne ikke den allernyeste tid? Om 50 eller 100 år vil vor tid have lige så stor interesse for museerne, som Christian 8.'s tid har i dag, og det vil være langt lettere at samle nutidens genstande i dag end om 100 eller 125 år.

Vi løber en frygtelig risiko ved at lade de bygninger, der rummer vore historiske mindesmærker: Nationalmuseet, Rigsarkivet og Det kongelige Bibliotek ligge i storbyens centrum. Lederne har et stort ansvar og må tænke anderledes, end man gjorde i mere fredelige tider. Af flere grunde – men først og fremmest for at redde hvad der er givet os i varetægt – kan det blive nødvendigt at flytte en del af vore værdier uden for byerne, hvis de ikke kan sikres på stedet.

C. Rise Hansen:

De fortidsminder, jeg skal tale om, er arkivalier og først og fremmest de papirer, der er aflejret i centraladministrationen. Det er vigtigt at understrege, at fortiden slutter helt op til nutiden, til det vi netop har beskæftiget os med, og dermed følger, at vi ikke kan fastholde fortidens liv i alle detaljer. Rent teoretisk må man sige, at der er nogenlunde ubegrænsede muligheder for at bevare arkivalier i et samfund så rigt som vores, men i praxis er spørgsmålet ikke så let at besvare. Arkivalier har aldrig været særlig populære i større kredse, og den kreds, der har lyst til at arbejde med de gamle papirer er kun lille. Skal man kunne bevare arkivalier, må der være et behov for dem, først og fremmest blandt historikerne – dette ord taget i videste betydning.

En kassation forudsætter normalt, at den pågældende administrationsgren og rigsarkivaren er enige om tilintetgørelsen, men administrationens eget behov for at bevare arkivalier er aftaget stærkt i de sidste tiår, og man kan ikke ofte regne med noget veto fra denne side mod kassation.

Man må derfor håbe, at rigsarkivarerne såvel har *forsigtighed* som *fantasi* og *alsidighed* ved bedømmelsen af, hvad et arkivalsk materiale vil kunne bruges til. Og dertil vil jeg gerne føje *stedighed* og *karakterfasthed*, når råbet om kassation lyder fra myndighederne.

De arkivalier, der er i farezonen, er ikke lensregnskaber eller lignende, men materialet fra de sidste hundrede, og vel især fra de sidste 50 år. Netop denne periode har særlig krav på vor opmærksomhed, da den indtager en særstilling i menneskehedens historie m. h. t. udviklingen på en lang række områder, og dertil kommer de to verdenskrige, den sidste med en besættelse. Tidens mange låne- og hjælpeforanstaltninger til gamle og syge, vanskeligt stillede erhverv, til udstykninger o. s. v. har affødt et righoldigt arkivmateriale, der vil kunne blive af mægtig betydning for historikerne. Det kræver imidlertid plads, og spørgsmålet er, hvor meget af det der kan og bør bevares. Nogle vil sige, at statistikerne har bearbejdet det, så man for eksempel ikke behøver at kunne følge den enkelte gårds forhold. Men behøver man netop ikke det? Det er i hvert fald den slags oplysninger der spørges om for den ældre tids vedkommende. Andre hævder, at det må være tilstrækkeligt at bevare nogle eksempler fra grundmaterialet, enkelte tilfældige sogne eller nogle typiske eksempler udvalgt ved gennemgang. For nogle vil det være fuldt tilstrækkeligt, og andre føler sig direkte hæmmet af stoffets mængde. Men hvem siger, at en enkelt skal kunne udtømme stoffet i sin helhed?

Vi kan ikke forlange, at *alt* beskrevet papir skal bevares, og det fortjener det heller ikke, men man må spørge: Belyser dette materiale nogen betydningsfuld side af samfundsudviklingen? I bekræftende fald bør hele materialet opbevares, ikke blot prøver. Det er ikke tilstrækkeligt at bevare arkivalierne fra Nørresundby, hvis der også bliver brug for det fra Ålborg. Der bør bevares komplette rækker fra det ganske Danmark

– det kræver det *folkelige* syn på dansk historie. Der er jo ikke tale om at indsamle stoffet for historikernes skyld, stoffet er der af andre grunde, det skal blot bevares; ja blot.

Hvad vil historikeren da bevare? Ved man, at man kasserer hveranden af de store 5-årige folketællinger, således dem fra 1935, 45 og 55. Mon ikke kassationen af dette materiale burde standses? Også fæet tælles jævnlige, og det må være af betydning at bevare nogle af disse tællinger i en tid, hvor landbruget er under omlægning. Vi har tællinger for perioden 1861–81, men derefter først fra 1938 og ingen siden; det kan næppe være forsvarligt.

Materialets størrelse gør sig gældende når man kommer til grupperne med statslånssager. Der har været tale om at kassere Finansministeriets husmandslånesager, der indeholder værdifuldt stof til belysning af husmandsbrugenes oprettelse, men forhåbentlig lykkes det at bevare sagerne. Invalidesagernes skæbne skal snart afgøres. Materialet fylder ca. 1800 m, men kun omkring 10 pct. af det har historisk værdi, jeg håber det må lykkes at få frasorteret og bevaret denne værdifulde kerne.

Mine eksempler er valgt mellem arkivalier, der består af store og ret ensartede grupper, og som netop derfor frister til at vinde hundreder af meter hyldeplads. Jeg tror vi hyppigere må stå fast og hævde forskningens krav, og samtidig må man tage kampen op mod tendensen til at overfylde sagerne med meget, der på længere sigt er ligegyldigt. Det må holdes for sig, så det lettere kan skilles ud.

Er interessen for bevarelsen af arkivalier ikke blot en idé hos nogle arkivarer, men et krav fra den videre kreds, der arbejder med historiske kilder, så nærer jeg ingen tvivl om, at man kan bevare alt, der betyder noget for belysningen af vor historie i alle dens aspekter.

Jeg deler ikke Hvidtfeldts angst for at udviklingen skal løbe arkivarerne af hænde, men jeg er bange for at det skal blive populært hos de bevilgende myndigheder at kassere løs. Lad os holde fast ved det folkelige synspunkt; i et demokratisk samfund tæller kvantiteten med, det kvalitative må ikke være enerådende.

Holger Rasmussen:

Det er museernes opgave ikke blot at bevare, hvad der findes i museumsbygningerne, men også at tage stilling til, hvad der bør bevares af faste fortidsminder som bygninger, begravelser o. s. v. Som eksempel kan nævnes at Nationalmuseets mølleudvalg kun arbejder på at sikre en lille del af de nu eksisterende møller, men udvælgelsen sker efter en undersøgelse af, hvilke møller der er repræsentative ud fra et teknisk-historisk synspunkt. Hovedkriteriet for indsamling og bevaring er i dag, at man vil belyse den almene kulturtilstand, hvor miljøet i videste forstand har betydning. Genstandene må suppleres med fotografier, traditionsindsamling m. m., der må samles med plan og viden, og derfor skal museerne være forskningscentre. For eksempel viser *en* plejl kun at plejltærskning har været brugt. Men vi ved, at der har været 4 plejltyper her i landet, og når man kender deres udbredelsesområder, kan man fundere over kulturprovinser og kulturforbindelser. Heller ikke det er dog nok, også de øvrige metoder og redskaber, der har været anvendt ved kornets behandling, må bevares.

Dansk Folkemuseum har kun i ringe grad genstande, der kan illustrere indretningen af et normalhjem for ca. 200 år siden, man må derfor overveje, om man bør bevare helt nutidige genstande. Det har været hævdet, at man for vor egen tid har et

tilstrækkeligt stort billedmateriale, så man ikke behøver at indsamle tingene selv. Men giver billederne fra dag- og ugeblade nu også autentiske danske hjem, og får man tilstrækkelig besked om materialer, forarbejdning og teknik?

Budgetterne er så begrænsede og for eksempel sølvpriserne så høje, at der er brug for koldsindig overvejelse. Skal man sikre sig en kinesisk skål med sølvmontering fra 1608, eller skal man foretrække et vanddrevet uldspinderi i køreklar stand?

Det drøftede problem er centralt for hele vort arbejde, for det er selve formålet med vor existens. Af gode grunde må de formålsparagraffer, museerne har haft fra gammel tid, undlade at tage stilling til, hvad der konkret kan samles, men nok hvad der bør.

Henning Poulsen:

Når man supplerer et sparsomt kildemateriale med hvad der er bevaret i erindringsform, får historikeren selv andel i kildens tilblivelse og må derfor sørge for, at det frembragte materiale bliver af så høj kvalitet som muligt. Indsamlingsarbejdets hovedproblemer er, hvem man skal opsøge, og hvordan man skal spørge.

Beretteren skal have en god hukommelse, han skal have forudsætninger for at forstå, hvad der foregik, og begivenhederne skal have interesseret ham. Man skal sigte efter førstehåndsberetningen, og her gælder, at den, der har været mest engageret i begivenhederne, husker bedst. Har hændelserne betydet et højdepunkt af aktivitet og position for de pågældende, husker de godt, men har de siden været med i vigtigere ting, kan erindringen være fordunklet. De bedste beretninger vil derfor samtidig være de mest tendentiøse.

Skal man nu stille spørgsmål eller lade vidnet berette efter eget skøn? Normalt foregår vore optegnelser længe efter begivenhederne, og ved spørgsmål kan vi ikke få vidnerne til at erindre, men blot bringe dem ind på de rigtige spor. Det er bedst at spørge om markante eller dramatiske begivenheder, der er lette at huske. Man skal være forsigtig med at komme ind på mere subtile ideologiske forhold, som for eksempel hvad vidnet har ment i 1941 til forskel fra 1942. Beretteren føler sig forpligtet til at huske og drives let ud i konstruktioner, der kan påvirke den øvrige fremstilling.

Beretningens form rejser visse problemer, idet man skal foretage en tilbageslutning i fire led: fra beretning til erindring, til det oprindelige indtryk og derfra til de begivenheder, vi skal skildre. Vi har medansvar for, at beretningen fremtræder i en sådan form, at man kan se, hvilken beskaffenhed erindringen har haft.

Er en fremstilling rig på detaljer, kan det være tegn på god hukommelse, og den bedste form for detaljer er associationerne, hvor man husker småtræk, som det egentlig er urimeligt at huske på. De ringeste detaljer er de konstruerede, der giver fremstillingen en sammenhængende og »fuldstændig« form. Det er væsentligt at få vidnet til at komme med sine associationer og undlade konstruktionerne. Beder man om en skriftlig beretning, vil den blive kort og sammenhængende, altså med få associationer og mange konstruktioner, man må derfor foretrække en bred, mundtlig, lidt springende form. Det er bedst at tage hele samtalen med vidnet på bånd, hvorfra man bagefter udskriver et referat. Man kan som regel udelade tre fjerdedele, men man skal kunne se, hvilken karakter erindringen har, hvor associationerne melder sig og hvilke ting, der sættes i forbindelse med hinanden. Endelig skal karakteristiske formuleringer

gengives ordret. Man skal udskille alt, hvad der har saglig eller kildekritisk interesse fra det meget, der er ganske ligegyldigt.

D. Yde-Andersen:

Det er ikke hver dag at film, radio, tv og grammofonplader bliver regnet for fortidsminder og anerkendt som museumsværdige, men de almindelige kulturhistoriske museer må også sikre sig grammofoner, fonografer o. s. v. Ligesom man i dag opstiller interiører fra renaissance til Christian 8., vil man vel om en menneskealder opstille opstille stuer fra 1920erne, og i dem skal der være krystalapparat eller lampemodtager, ganske som der skal være et tv-aparat i stuen fra 1950erne. Man kan ikke vente med at indsamle tingene til stuerne skal stilles op, for apparaterne forældes hurtigt og bliver hugget op. Man skal tage tingene på marskandisertrinet, d. v. s. når man kan få dem for at fjerne dem. Den grammofon, som hunden lytter til på HMVs bomærke, var den almindeligste grammofon lige efter århundredskiftet, men den er ikke til at opdrive i dag. På samme måde med Edison-fonografer og tragthøjtalere. Naturligvis har museerne ikke plads til sådanne pulterkammerrydningseffekter, men har De nogensinde hørt om et museum, der havde plads tilovers dagen efter åbningen?

For disse apparater ligesom for filmsapparater og taperecordere gælder, at deres tekniske udvikling hører under Teknisk Museum. Det er kun de store, for brugerne direkte mærkbare forskelle, som de almindelige museer kan tage sig af.

Tilbage bliver at nævne de mekaniske lyd- og billedoptagelser. Har man en grammofon på et museum, må man også have nogle plader, men det er ikke nødvendigt med større samlinger. Sjældne plader bør overlades til Nationaldiskoteket. For film må det gælde, at spillefilm går til Det danske Filmmuseum og dokumentarfilm til Statens arkiv. Men det ville være ønskeligt at film af lokalhistorisk interesse bevares i brandsikre forevisningskopier på stedet. Til gengæld må man vel vente, at central-samlingerne sikrer grammofonoptagelser og film efter tilnærmelsesvis lige så rummelige regler, som Det kongelige Bibliotek og Universitetsbibliotekerne sikrer bøger.

Efter indledningerne fulgte en drøftelse, som p. g. a. det fremrykkede tidspunkt blev ret kortvarig.

Museumsdirektør *Riismøller*, Ålborg, vendte sig mod tanken om at foretage kassationer i fotoarkiverne. Selv efter en møjsommelig gennemgang kan der ikke kasseres mere end omkring 5 pct. af materialet. Industrien ordner kassationen suverænt, dem får vi aldrig arkiver fra. Et af landets største værfter fejrede således sit 50-års jubilæum i år ved at kassere tegningerne af sine først leverede skibe. I en tid, hvor svenske industrier ansætter magistre som arkivarer, hælder vi vore arkiver i papirmøllen. Som erstatning må vi sikre os industriernes egne kataloger, som har autentiske fotografier. Tidsskrift for Kunsthåndværkere og lignende er værdifulde, og glem heller ikke modejournalerne. Når de er uaktuelle, kan man få dem for at hente dem.

Arkivar *Piø*, Dansk Folkemindesamling, sagde, at det for folkemindesamlingens vedkommende gjaldt om at samle så meget som muligt af folkedigtning, folketro og folkeskikke. Den fremtidige folkloristiske forskning vil få hårdt brug for det traditionsstof, som bliver indsamlet i dag. Det, der indsamles, skal ikke blot samles som kuriøse levn fra fortiden, men som mere eller mindre levende realiteter. Brugt med

kyndighed kan en båndoptager skaffe et meget værdifuldt kildemateriale til veje. Kyndigheden består i, at man ikke blot lader en mand eller kvinde remse op, men også spørger, i hvilke situationer traditionsstoffet har været brugt. Nu er det ikke alle lokalhistoriske arkiver og museer, der kan overkomme at indsamle folkeminder, men der kan være grund til at pege på det initiativ Randers Museum tog i 1956, hvor man finkæmmede én landsby for historiske overleveringer, skikke o. s. v. Dansk Folke-mindesamling ser det som en af sine vigtigste opgaver at foretage tilsvarende punktundersøgelser, og der er mange medarbejdere, som gerne står til disposition, når det gælder tilrettelæggelsen af sådanne redningsaktioner ude omkring i landet.

Museumsinspektør *Waagepetersen*, Kalundborg, sagde, at det var udmærket, at museerne havde ting, der var miljøbestemte, så man nøjagtigt vidste, hvor de kom fra, men man skal også tænke en lille smule på at have ting, der kan bruges til en udstilling. Det kan være meget godt at have én trebenet stol, som man sikkert ved, hvor er lavet, men hører der 6 stole til en stue, kan det i visse tilfælde betale sig at få disse stole uden en nøjagtig miljøbestemmelse. Folk har ikke megen fornøjelse af at se ting, der ikke er nogenlunde komplette. Folks indbildingsevne er desværre ikke så stor, som den burde være.